

İkinci Bir Doğa Yaratmanın İfadesi Kültürel Coğrafya ve Kavramları

Expression of Creating a Second Nature Cultural Geography and its Concepts

Taşkın DENİZ¹

Özet

Kültürün temel niteliklerinden biri olan ve topluma, toplumsal yaşama atıf yapan "birikime dayalı olma"; tarım, hayvancılık ve madencilikten zanaatlara, sanayi ve teknolojiden inşaat ve mimariye, peyzajdan toplumsal normlara, dilden dinlere, gastronomik unsurlardan giyim kuşama dek çok sayıda üretim, değişim ve dönüştürme faaliyetlerini ifade etmektedir. Söz konusu faaliyetlerin yeryüzünde farklı coğrafyalarda farklı toplumlar tarafından gerçekleştirilmesi kültürel çeşitliliği ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple coğrafi mekân değiştikçe toplumlar ve ürettikleri kültürler de değişim göstermektedir. Kültürel çeşitlilik üzerinde önceleri coğrafya başat rol oynarken günümüzde zamana bağlı hızlı değişimleri ifade eden bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile kapitalizm gibi ekonomik süreçler etkin olmaktadır. Bu durum kültürel coğrafyada yeni araştırma alanlarının ve ilgili kavramların ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda makalenin konusunu ikinci bir doğa yaratmanın ifadesi kültürel coğrafyadaki güncel araştırma konularını ve ilgili kavramları ele almak oluşturmaktadır. Kültürel coğrafyada 20. Yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan dönüşüme bağlı olarak yeni araştırma alanlarının ve ilgili kavramların akademik çalışmalarda daha fazla ele alınması ve tartışılması önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Kültürel Coğrafya, Sömürge, Irkçılık, Diaspora, Sembol, Epistemoloji, Siber

Abstract

One of the basic characteristics of culture, "being based on accumulation" referring to society and social life, refers to numerous production, change and transformation activities ranging from agriculture, animal husbandry and mining to crafts, industry and technology to construction and architecture, landscape to social norms, language to religions, gastronomic elements to clothing. The fact that these activities are carried out by different societies in different geographies on earth reveals cultural diversity. For this reason, as geographical space changes, societies and the cultures they produce also change. While geography previously played a dominant role in cultural diversity, today, scientific and technological developments that express rapid changes depending on time and economic processes such as capitalism are effective. This situation has made it necessary to address new research areas and related concepts in cultural geography. In this context, the subject of the article is the expression of creating a second nature, and to address current research topics and related concepts in cultural geography.

¹Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Karabük

ORCID:

T.D.: 0000-0003-1293-5404

Corresponding Author:

Taşkın DENİZ

Email:

taskindeniz@karabuk.edu.tr

Citation: Deniz, T. (2025). İkinci bir doğa yaratmanın ifadesi kültürel coğrafya ve kavramları. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 15 (1), 111-125.

Submitted: 03.02.2025.

Accepted: 26.02.2025

Depending on the transformation experienced in cultural geography since the end of the 20th century, it is important to address and discuss new research areas and related concepts more in academic studies.

Keywords: *Geography, Cultural Geography, Colony, Racism, Diaspora, Symbol, Epistemology, Cyber*

1. GİRİŞ

İnsanın, doğaya karşı yaşamını sürdürebilme ve türünün devamlılığını sağlayabilmedeki en büyük avantajı nedir? Yaşadığımız coğrafya, akıl temelli şekillendirdiğimiz yaşama bakış açımızı ne kadar etkiliyor? Toplumlar neden birbirlerine benzer ya da farklıdır? Kutsal ve önemli kabul edilen değerler neden toplumlara göre farklılık göstermektedir? Toplumda kabul gören değer yargıları ve mahalle baskısı bizi etkisi altına alabilir mi? Müzik ve dans kültüründe neden Afrikalı göçmenler daha etkili? Mesken yapı özelliklerinde coğrafya ne kadar erkildir? Kültürel devrimler insanlığın sonunu mu getiriyor? Bu makale, bu ve benzeri sorulara cevap arayan kültürel coğrafyayı, coğrafi mekân ve kültür arasındaki ilişkileri ve ikinci bir doğa yaratmanın ifadesi kültürel coğrafyadaki güncel araştırma konularını ele almaktadır.

2. COĞRAFYA VE KÜLTÜR

Mekânı farklı boyutlarıyla ve kendi ilkeleri doğrultusunda inceleyen coğrafya biliminin araştırma konularından biri de kültürdür. Coğrafya, kültürü insan - çevre etkileşimi kapsamında dinamik bir yapı olarak ele alır ve değerlendirir. Diğer bir ifade ile coğrafya kültürü incelerken mekân - kültür ilişkisi kapsamında kültürün mekâna dayalı benzerlik ve farklılıklarını zamana bağlı değişimler çerçevesinde değerlendirir. Çünkü coğrafya açısından insan zaman - mekân devriminde yeryüzünü anlayan, kavrayan, değerlendiren, şekillendiren ve yöneten başat unsurdur. Söz konusu şekillendirme ve yönetme süreci toplumun fiziki çevredeki yaşam mücadelesi esnasında kendiliğinden şekillenen deneyimlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkar ki bu esnada ortaya çıkan tüm birikimler “kültür” olarak ifade edilir. İbn-i Haldun’un “coğrafya kaderdir” sözüne inat insan bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde coğrafyanın kültür üzerindeki hâkimiyetini tam olarak ortadan kaldıramasa da etkisini azaltmış, yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Yeryüzünde tarih boyunca neredeyse tüm antik, modern ya da post modern kentler bir su kenarında kurulmuş ve gelişmiştir. Bu durum binlerce yıllık kültürlerin ve medeniyetlerin oluşumunda suya erişimin önemini ortaya koymaktadır.

İnsan ve çevre etkileşimi (kültürel ekoloji) konusunda hangisinin daha etkili olduğu düşüncesi uzun süre bilimsel tartışmalara konu olmuştur. Beşerî Coğrafya’nın kurucusu kabul edilen Carl Ritter, 18. Yüzyılın başında bu ikiliği ortadan kaldıracak fikirler öne sürmüştür. O’na göre beşerî coğrafya insan ve çevre etkileşimini inceler ve bunu yaparken herhangi birine ağırlık vermez. Carl Ritter’in görüşlerine ve çabasına karşın 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başında insan ve çevre etkileşimi konusunda coğrafyacılar “determinizm” ve “possibilizm” olmak üzere iki ana fikir akımı üzerinde odaklanmıştır. Aslında coğrafya bilminde kültürel çalışmalar çevreci (coğrafi, iklimsel) determinist yaklaşıma dayalı akademik çalışmalara bir tepki olarak doğmuştur.

Deterministlere göre insan ve çevre etkileşiminde etkin güç, doğal çevredir. Doğal çevre (iklim, yer şekilleri, sular, kutuplar, çöller, toprak, flora, fauna), kültürlerin biçimlenmesinde faal bir güç olduğu gibi insan da doğal çevrenin pasif bir varlığı durumundadır. Çevresel determinizm taraftarları, bir toplumun kültürel, siyasi ve ekonomik gelişiminin gidişatının fiziki çevre (coğrafya) ve iklim koşulları tarafından belirlendiğine savunurlar. Bu sebeple özellikle sosyologlar, doğanın gücünü ve faaliyetlerini yok saydıkları ve sadece toplumu bir güç olarak ön plana çıkardıkları için deterministler tarafından oldukça eleştirildiler. Çevresel determinizm bir taraftan toplumsal gelişim ile çevresel faktörler arasındaki etkileşime ilişkin ilginç sorunlar ortaya koyarken diğer taraftan emperyalist ve ırkçı ideolojileri meşrulaştırmak için de kullanılmıştır.

Possibilistlere göre insan ve çevre etkileşiminde etkin değiştirici güç, insandır. İnsanın çevreyi değiştirme gücü, teknoloji ve ilerleme idealinin baskısı ile birleşince, doğal çevre faktörlerinin engelleyici ya da önleyici rolüne rağmen daha önemli ve etkilidir. İnsan, doğal çevre ile mücadelesinde ortaya koyduğu unsurlar aynı zamanda kültürü de oluşturmaktadır. Possibilizmin öncüleri ABD’li fiziki coğrafyacılar Harlan Harland Barrows “(Geography as Human Ecology, 1922)” ve Carl Ortwin Sauer “(The Morphology of Landscape, 1925)”dir. Her ikisi de fiziki coğrafyacı olmasına karşın içinde buldukları Amerikan coğrafyasının, çok fazla jeoloji içerdiğinden ve insanla ilgili konulara yeteri kadar eğilmediğinden yakınmışlardır.

3. KÜLTÜREL COĞRAFYA

Kaliforniya Üniversitesi Berkeley Kampüsü’nde görevli Carl Ortwin Sauer, aslında bir fiziki coğrafyacıdır. Ve jeolog Rollin Daniel Salisbury danışmanlığında doktorasını tamamlamıştır. Ancak daha sonra çalışmalarında beşerî coğrafyaya yönelmiş hatta çevre - insan etkileşimi tartışmalarında insan etkisini bir adım daha öne taşıyarak insan etkisini belirtmek amacı ile 1925 yılında yayımladığı “The Morphology of Landscape” adlı eseri ile kültürel coğrafya kavramını ortaya atmıştır. Eserinde kültürel coğrafyanın ana teması hakkında bilgiler vermiştir.

Bir kültürü anlayabilmek ve yorumlayabilmek için üretildiği coğrafi mekânın ve zamanın özelliklerini bilmek gerekir.

Kültürlerin mekân üzerinde nasıl üretildiğini, geliştiğini, değiştiğini ve dağıldığını insan-çevre etkileşimi kapsamında zaman temelli inceleyen ve analiz eden beşerî coğrafya disiplinine kültürel coğrafya (cultural geography) adı verilir. Diğer bir ifade ile kültürel coğrafya, insanın yeryüzünü nasıl değiştirdiğini, dönüştürdüğünü, şekillendirdiğini yani kültürünü nasıl işlediğini inceleyen bilimdir. Kültürel coğrafya, beşerî coğrafyanın alt dalı olmakla birlikte Antropoloji, Sosyoloji ve Tarih gibi sosyal disiplinlerle bağlantılıdır ve genellikle bu disiplinlerle birlikte öğretilir.

Kültürel coğrafya, kültür ocaklarını belirleyerek ve kültürel ocakları dil, din, kültürel manzaralar ve sosyal organizasyon gibi modern kültürel özelliklerle ilişkilendirerek insan topluluklarını ve çeşitli kültürlerini analiz etmeye odaklanır.

Kültürel coğrafya dil, din, ekonomi, hükümet ve diğer kültürel fenomenlerin (evlenme ritüelleri, evlenme yaşı, doğum kontrol yöntemleri, kadına şiddet, göç, çocuk işçi, ...) bir coğrafi mekândan diğer coğrafi mekâna değişme veya sabit kalma yollarını tanımlamaya ve analiz etmeye odaklanır.

Kültürel coğrafya, modern dünyanın her yerinde, kültürle ilgili olan konuları araştırır; bu araştırmaları yaparken sebepler ve sonuçlar ile ilgili olduğu kadar duygularla, olaylar ve olgularla olduğu kadar sembollerle de ilgilenmektedir.

Kültürel coğrafyacı kültürel bir unsurun kültür ocağından başka alanlara nasıl yayıldığı ile ilgilenir, kültürdeki mekânsal kalıpların ortaya çıkardığı soruları açıklığa kavuşturmaya çalışır.

4. MEKÂN VE KÜLTÜR

Mekân kavramı sadece coğrafi bir ifade değildir. Siyasi açıdan mekân ve mülkiyet kavramları bir taraftan kamusal¹ ve özel alan diğer taraftan devlet, hakimiyet alanı, hakimiyet teorisi, vatandaş kavramları üzerinden siyasi bir anlam da taşımaktadır. Bu açıdan ele alındığında

---

¹ Kamusal Alan: Tüm toplum üyelerinin sosyal etkileşimlerinin ve siyasi etkinliklerinin gerçekleştiği, herkese açık, herkesin girebildiği, herkesçe görülebilir kolektif yerdir. Diğer bir ifade ile kamusal alan, kentin kültürel coğrafyasının merkezinde bulunan etkileşim alanıdır. Kamusal alanlar ve bünyesindeki kent mekanları o kentteki toplumun kültürel değerlerini yansıtmada, imgesel boyutlarını ortaya koymada ayna görevi görmektedirler.

mekân kavramı artık mekânın ne olduğu değil nasıl anlaşıldığı ve insan etkileşimlerini nasıl koşullandırdığı sorularını da kapsamakta, böylece mekân kavramı coğrafyanın tekelden çıkmakta, fizik, felsefe, sanat ve diğer sosyal bilimlerin de ilgi alanına girmektedir.

Mekân kavramı, Latince bir terim olan, mesafe veya dağılım anlamına gelen “spatium” teriminden türetilmiştir. René Descartes (1596-1650) mekân kavramını uzunluk, genişlik ve derinlik olmak üzere üç boyutu kapsayan yayılma anlamında kullanmıştır. Descartes’in mekâna dayalı bu yaklaşımı, mekândaki / uzaydaki her noktanın tespitini kolaylaştıran geometrik bir kodlamaya (x, y ve z) bürünmüş ve böylece dünyayı daha derinlemesine anlamamızı kolaylaştırmıştır. Albert Einstein (1879-1955) ile x, y, z denklemine zaman eklenmiş ve böylece mekân kavramı dört boyutlu ele alınmaya başlanmıştır.

Kültürel coğrafya açısından ele alındığında mekân insan tarafından kullanılan, işlenen, değiştirilen bir alandır. Kültürüne ilişkin unsurları yansıtarak toplumsal kimliğini belirginleştirdiği bir alandır. Duyusal, sembolik ve mimari açılardan farklı duygularını yansıttığı bir alandır. Kültürel coğrafi görünümüne ev sahipliği yapan bir alandır. Sonuç itibari ile mekân sadece bir konum / koordinat sistemi değildir. Girift geçmişlikler, karmaşık sosyal ağlar, güç ilişkileri, hafıza ve aidiyet, karşılıklı şekillendirme ve biçimlendirme gibi kavramlar, mekânı statik bir varlık olmaktan çıkarmakta ve hareketlerle üretilen, hareketleri ve olguları üreten bir dinamik varlığa dönüşmektedir.

5. SÖMÜRGE COĞRAFYALARI

Dünya ekonomik sistemi süresince etkili olmuş en önemli sömürgeci devletler; İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, Danimarka, İsveç, Prusya, Belçika, Almanya, İtalya, Japonya ve ABD’dir. İlk sömürgeci devletler olarak İspanya ve Portekiz karşımıza çıkmaktadır. Her iki devletin egemenlik döneminde dünya ekonomisinin merkezi Güneybatı Avrupa olmuştur. Ancak Hollanda, Fransa ve İngiltere’nin sürece dâhil olması ve İspanya ile Portekiz’in önemli ölçüde sömürge kaybına uğraması sonucunda dünya ekonomisinin merkezi Kuzey Avrupa olmuştur. Bu aşamadan itibaren kondratieff döngüler bağlamında İngiltere ve Fransa dışındaki tüm devletler sömürge yarışında düşüş yaşamıştır.

“Sun never set on British Empire” (Güneş, Britanya İmparatorluğu’nda asla batmadı).

Tarihî literatürde sömürgecilik hareketinin dönemleri ve bu dönemlerin özellikleri dört dönemde toplanmaktadır.

Tablo 1. Sömürgecilik Hareketinin Dönemleri ve Bu Dönemlerin Özellikleri

Dönem	Genel Özellikleri
1494-1600	Rekabetsiz sömürgecilik etkindir. İspanya, Portekiz, Hollanda ve İngiltere sömürge faaliyetlerinde öncü devletlerdir. Hedef mekân Latin Amerika’dır.
1600-1800	Fransa, İngiltere, Danimarka, İsveç ve Prusya sömürge faaliyetlerine katılım sağlamıştır. Hedef mekânlar Karayipler, Kuzey Amerika, Afrika ve Hindistan’dır.
1800-1900	İngiltere, ABD ve Rusya sömürge faaliyetlerine katılım sağladı. Hedef mekânlar G ve GD Asya, Avustralya, Yeni Zelanda, Doğu Avrupa’dır.
1900-1945	İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, ABD, Rusya öncülüğündeki sömürgeciler bazı askerî ve jeopolitik etkenleri göz önünde bulundurmamak suretiyle ve sömürgeleştirdikleri halkın direncini kırmak, tüm doğal kaynakları sömürmek, diğer sömürgeci devletlerle ilişkilerini düzenlemek gibi amaçlarla, işgal ettikleri bölgelerin halkına birtakım yasal statüler vermiş ve sömürgelerde farklı yönetim biçimleri uygulamışlardır.

Sömürgecilik tarihi boyunca sömürge imparatorlukları ekonomik, askerî güç ve olanakları ölçüsünde jeopolitik kodları çerçevesinde artan iş gücü, hammadde ve doğal kaynak

gereksinimlerini karşılamak amacıyla Afrika'ya, Asya'ya, Latin Amerika'ya ve diğer bölgelere saldırmakta, ülkeleri işgal ederek ülke halkını esaret altına sokmakta, bu ülkelerde istedikleri rejimi kurmakta ya da dayattıkları antlaşmalarla kendi şartlarını ve kültürlerini bu ülkelere dikte etmekteydiler.

Sömürgeciliğin üç temel prensibi bulunmaktadır. 1) sömürgecinin tanımlanıp "aşağı" olarak ifade edilmesi, 2) sömürgeciye ait değerlerin üstünlüğünün sömürgeye sürekli empoze edilmesi, 3) Değerlerin empoze edilmesinde sömürgeci ile iş birliği yapan sömürgecinin kullanılması.

Sömürgecinin bağımsızlıklarını elde etmesi rastgele bir süreci kapsamayıp farklı siyasi coğrafyalarda farklı zamanlarda gerçekleştirmiştir. Sömürgecinin bağımsızlıklarını elde etme sürecindeki ortak nokta, birbirlerini etkilemiş olmalarıdır. Merkezde başlayan bağımsızlık hareketleri örnek teşkil ederek çevre ülkelere yayılmıştır. Sömürgecinin mevcut ekonomik sisteme ve kurulu düzene kaşı çıkmak amacı ile başlattığı bağımsızlık hareketleri hem Güney Amerika ve Afrika'da hem de Hindistan'da amacına ulaşmıştır. Sömürgecilik resmiyette bitmiş görünse de hala devam etmektedir. Örneğin, Porto Riko 4 milyon ABD vatandaşına ev sahipliği yapmasına karşın ABD seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip değildir. Ayrıca Güney Pasifik'teki 2 km²'lik yüz ölçüme sahip Pitcairn Adası, Birleşik Krallık sömürgesi durumundadır.

I. ve II. Dünya Savaşları arasında Afrika, sömürgeciliğin uygulama merkezine dönüşmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge devletlerin sömürgeci devletlerden kurtularak bağımsızlığını kazanma amacı ile giriştiği çabalara dekolonizasyon (decolonization) adı verilir. Dekolonizasyon süreci ile ilgili şu bilgilere değinmek gerekir: İsrail'in kurulması ile başlayan Siyonist yerleşim ve işgal süreci, Filistin milliyetçiliğini başlatmıştır. Asya'da başlayan bağımsızlık hareketleri (1945 Endonezya, Vietnam, Kamboçya, Laos; 1946 Filipinler; 1947 Hindistan ve Pakistan; 1948 Burma ve Sri Lanka (Seylan)) 1956 yılında Sudan'ın bağımsızlığını elde etmesi ile Afrika'ya sıçradı. Sırası ile İngiliz sömürgeci Gana (1957), Kenya (1963) ve Tanzanya (1964); Fransa sömürgesi Mozambik (1960) bağımsızlıklarını elde etti. Diğerleri (Libya-1951, Fas-1956, Tunus -1956, Senegal-1959, Çad-1960, Kongo-1960, Mali-1960, Moritanya-1960, Nijer-1960, Nijerya-1960, Somali-1960, Togo-1960, Güney Afrika Cumhuriyeti-1961, Burundi-1962, Cezayir-1962, Ruanda-1962, Uganda-1962, Kenya-1963, Tanzanya-1964, Gambia-1965, Angola-1975, Zimbabwe-1980, Namibya-1990, ...) bu devletleri takip etti. Her ne kadar resmi anlamda sömürgecilik bitmiş görünse de ve sömürgeci bağımsızlıklarını kazanmış olsa da merkez ülkelerin çoğu eski sömürgecindeki (özellikle adalardaki) hakimiyeti devam etmektedir. Hakimiyet; ticari anlaşmalar ve ticaret şartları, çok uluslu şirketler, ekonomik yardımlar, borç geri ödemeleri gibi unsurlar üzerinden sürdürülmektedir. Peki sömürgeci bağımsızlıklarını elde etmiş ve merkez çevre yapısı yeniden şekillenmiş olsa da değişen bir şey oldu mu? Bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: Öncelikle düşük gelirli devletlerin ekonomik pozisyonları daha da kötüleşti. Örneğin, Eityopya ve Somali. Buna karşın petrol yatakları açısından avantajlı bazı çevre ihracat kazançlarını nispeten artırdılar. Ancak ekonomik büyümeye değil de silahlanmaya bütçe ayırdıkları için belirgin kalkınma sağlamadılar. Örneğin, Suudi Arabistan ve Venezuela. Diğer taraftan bazı çevre devletlerde üretim artışına bağlı ekonomik büyüme sağlansa da yüksek faizli borçlar sebebi ile borç batağına saplandılar. Örneğin, Doğu Avrupa devletleri. Sonuç itibari ile her açıdan büyüyen, zenginleşen ve kalkınan yine merkez devletler oldu. Ve süreci yönlendiren en önemli merkez devlet ABD oldu.

6. İRKÇİLİĞİN COĞRAFYALARI

Biyolojik açıdan ele alındığında kalıtsal olarak ortak fiziki ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu ya da fenotip (genetik ve çevresel etkiler ile şekillenmiş dış görüntüsü) sebebi ile başkalarından ayrılmış insan topluluğu anlamlarına gelen ırk kavramı sosyolojik açıdan etnik

kelimesi ile eş anlamlı olarak ortak kültürel özelliklere sahip insan topluluğunu ifade etmektedir. Irkların biyolojik, fizyolojik, patolojik ve anatomik özelliklerini inceleyen bilim antropolojidir.

İrk için renk terminolojisi “beyaz ırk / europide” (Avrupa’nın tamamında, Afrika, Amerika, Asya’nın bir kısmında), “sarı ırk / mongolide” (Sarı-siyah renge sahip insanların oluşturduğu) ve “siyah ırk / negride” (Siyah tenli insanların oluşturduğu Amerika ve Afrika’da yaşayanlar) olmak üzere 3 ırk ifade etmektedir. Günümüzdeki ırkların hepsi ortak bir atadan (ilk insandan) gelir. Zamanla coğrafi koşullarında etkili olduğu bazı genetik açılmalar sonucu değişik karakterlerin meydana gelmesiyle günümüzdeki çeşitli ırklar oluşmuştur. İnsanlar hangi ırktan olacağını doğarken sipariş veremez ya da belirleyemez. Antropolojik açıdan Alman ırkı, Fransız ırkı, Çin ırkı gibi terimler yanlıştır. İrk üstünlüğüne dayalı söylemler ve uygulamalar, ırkçılık (racism, apartheid, etnosentrizm) kavramını gündeme getirmiştir. Emperyalizmin “beyaz” Avrupalı ırkları Asya ve Afrika’nın “siyah”, “kahverengi” ve “sarı” ırklarıyla yakın ilişkiye sokması ne yazık ki 19. Yüzyılda Batıda ırkçı terim ve kategorilerin kullanımını artırdı. Batı için beyaz olmayan ancak benzeyen fakat beyazlar kadar gelişmiş ve medeni olmayan diğer ten rengine sahip insanlar gelişmemiş olduklarından sömürülebilir, esir ya da köle ticaretine maruz bırakılabilirdi. Hatta onlar beyazlardan tarafından yönetilmeliydi ve beyazlar üstün olduğuna göre beyazların kültürü de üstündü.

Ulus-devlet inşasında ırkçılık, ulus ve ulusal kültür yaratmada temel bir şekillendirici olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

İnsanların biyolojik açıdan fiziki ve fizyolojik farklılıkları temel alınarak bir ırkın diğer ırktan üstün tutulmasını ifade eden ırkçılık, günümüzde insani değerler ile uyuşan ve kabul edilemez bir tutumdur. Ne yazık ki, geçmişten günümüze kadar çeşitli ülkelerde farklı ırklar, kültürler ve inançlar yüzünden birçok sorun yaşanmıştır. Bunun sonucu ölümlere ve katliamlara kadar varmıştır. Örneğin Nazi Almanya’sında Hitler liderliğinde başlatılan “völkisch (etnik temizlik) hareketi” kapsamında gestapo tutuklamaları, toplama kamplarında Yahudilere yönelik uygulamalar, “Ein” temelli slogan ile Alman Birliği’ni sağlamak için Avusturya, Polonya ve Çekoslovakya işgalleri, yaşanan toplu katliamlar dünya siyasi ve insanlık tarihine kazınmıştır.

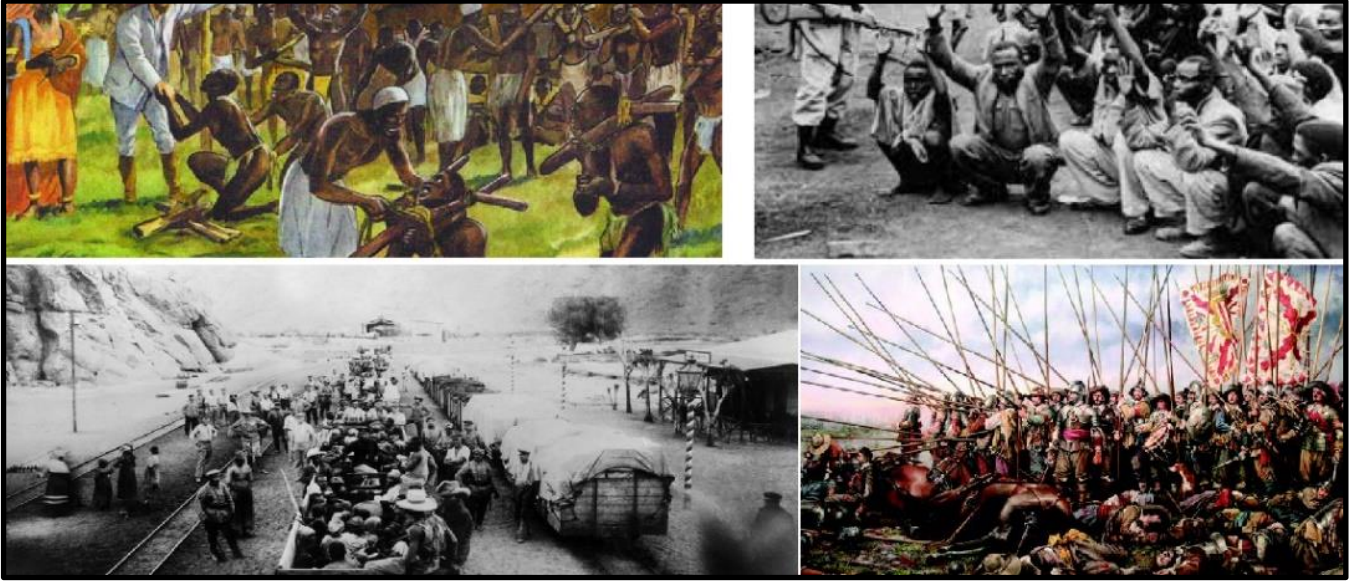
Kristof Kolomb tarafından 1492 yılında Amerika’ya ayak basılması ile Amerika yerlileri beyazlar ile karşılaşmış ancak bu durum uzun sürmemiş, 10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde Batı Afrika’dan getirilmeye başlanan zenci köleler ile de karşılaşmıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak ırklar arası karışmanın da yolunu açmıştır. Ne yazık ki Afrika’nın kara tenli siyah ırka mensup temsilcileri 16. ve 17. yüzyıllarda zirveye çıkan ve dönemin önemli bir gelir kaynağına dönüşen köle ticaretine mahkûm oldular. Batı Afrika kıyılarından zorla gemilere bindirilen siyahlar yolculuğa uygun olmayan koşullarda gemilere istiflenmiş ve özgürlükler ülkesi Amerika’ya taşınmıştır. Beyaz’ın gözünden siyahlar sadece birer köle iken siyahın gözünden beyazlar yalancı, acımasız, katil olarak betimlenmekteydi. Afrika artık bir köle ülkesi olarak görülmekteydi. Afrika ve Amerika arasındaki köle ticareti Portekizliler öncülüğünde Brezilya merkezli olarak gelişmeye başladı önceleri ağaç kesiminde kullanılan Afrikalı köleler daha sonra plantasyonlarda tarım işçisi olarak görev almaya başladılar. Ne yazık ki kara insanların kol ve bacak gücü sanayi devrimine kadar Beyaz’ın en önemli üretici gücü haline gelmişti. Köle ticaretini gerçekleştiren ülkesi arası kısa sürede artmış Portekizlilere İspanyollar, İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar, İtalyanlar, Belçikalılar ve Almanlar eklenmiştir. Sadece siyahın yaşam şeklini değil dilini ve dinini de değiştirmeye başlamışlardır. Neden mi çünkü bir gün bu kıtadan ayrıldıklarında geride rahatça konuşabilecekleri, yönetebilecekleri dindaş toplumlar bırakmak istiyorlardı.

Bir süre sonra Amerika’da yaşananlar beyazın siyaha karşı kendi gücünü ve zalimliğini yansıtmaya sürecine dönüşmüştü. Acımasızlık, tecavüz, ırkçılık gibi kavramlar ön plana çıkmıştı. Oysaki siyah gelecekte beyazın sahip olacağı ekonomik zenginliğin kaynağını oluşturmaktaydı.

Artık Amerika kıtası siyah için özgürlükler ülkesi değil aşağılanma işkence ve katledilmenin ülkesi anlamına gelmekteydi. Günümüzde ABD’de Amerikan güvenlik ve hukuk sistemlerinin siyahilere yönelik tutumu beyazın gözündeki siyahın değerinin çok da değişmediğini ortaya koymaktadır. Beyazın gözünde siyah payına ABD’de getto bir yaşam, sefalet, uyuşturucu, fuhuş ve şiddet düşmüştür. Ya beyazın kendisi için paylar; medeniyet, zenginlik, refah, üst düzey eğitim, eğlence, en güzel evler ve arabalar, her yerde kapıları kendisine açan bir pasaport.

Yeni dünyanın yeni ülkesi olan ABD aynı zamanda Batı’nın sil baştan yeni bir devlet, yeni bir yönetim sistemi, yeni bir yaşam tarzı, yeni bir inanç ve adalet sistemi ve yeni bir ekonomik sistem kuracağı ülke anlamına da gelmekteydi. Ve bu ülke aynı zamanda beyazların ülkesi olacaktır. ABD’ye yüklenen bu roller sömürü ve zulüm eşliğinde hızlı bir büyümeyi ve II. Dünya Savaşı sonrasında kendisini dünyanın efendisi, abisi, jandarması, koruyucusu olarak görmesini de beraberinde getirmiştir. ABD artık özgürlük getirmek! için gittiği ülkeleri bataklığa dönüştüren bir güce dönüşmüştür. Çünkü yan yüzündeki herhangi bir yerde her türlü operasyonu gerçekleştirme yetkisi ve izin verme gücü ona aittir. O isterse anarşi, terör ve savaş gerçekleşir. Çünkü ABD ve Batı için hükümranlık gitmemelidir bunun için nerede ne yapılması gerekiyorsa mutlaka yapılmalıdır.

Görsel 1. Beyazın Bitmeyen Hırsı

7. DİASPORA KÜLTÜRÜ

Yunanca “dağılım, dağılma, yayılma, saçılma” anlamlarına gelen “diaspora (διασπορά, kopuntu)” kelimesinden üretilmiştir. Terim olarak ele alındığında diaspora, bir millete bağlı kolların itici faktörlerin etkisi ile zorunlu ya da isteğe bağlı şekilde anayurtlarından başka ülkelere zamansal ve mekânsal olarak yayılması ve orada kimliklerini koruyarak yaşamlarını sürdürmesidir olarak tanımlanabilir. Diaspora, Söz konusu itici faktörleri kölelik, ırkçılık, soykırım, kıtlık, siyasi baskılar, savaş, terör, anarşi, salgın hastalık oluşturmaktadır. Diaspora, kökeninin bulunduğu tanımlanmış coğrafyadan sökülüp atılmadır. Bu tanımda olduğu üzere diaspora terimi özünde anavatana yönelik aidiyet duygusunu ve anavatanın merkezi konumunu ifade etmektedir.

Çoğunlukla yaşadıkları sürgün nedeniyle dünyaya dağılan Yahudiler ve Ermeniler için kullanılan bir ifadedir. Ancak tüm milletler için geçerli bir kavram olup 1960’lı yıllarda Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi literatürüne girmiş bir kavramdır. Göçe yönelik etnik yaklaşımlara karşı ulusötesi ve kültürlerarası bir bakış açısıyla kullanılan terim son dönemlerde

sınır, kültür, kültürleşme ve melezlik gibi diğer terimler ile etkileşimli şekilde literatürde yer almaktadır.

Diaspora gittiği ülkede önce yaşama, sonra kültürünü koruma ve en sonunda siyasi kimlik oluşturma süreçlerini yaşar. Diaspora açısından ele alındığında etnik unsurların coğrafi sınırları ile devletlerin coğrafi sınırlarının uyumsuz olduğu görülmektedir. Bu açıdan ele alındığında kimlik kavramına ilişkin yeni görüşler öne sürülmüş ve “AB kapsamında Ulusüstü Avrupalı Kimliği” gündeme gelmiştir. Avrupalı kimliğinin inşası amacı ile bazı semboller, mitler, folklorik unsurlar oluşturulmuş ve bunların AB kapsamındaki tüm ülkelerde insanlar tarafından kabullenilmesi için çalışılmıştır. Ancak bu noktada milliyetçilik, tarihi süreçte yaşanan elem verici olaylar, kiliseler arasındaki katı farklılıklara dayalı ayrışma, dilsel farklılıklar, Avrupalı olmayan etnik grupların bunu kabullenmesinin zor olması, etnik gruplar arasındaki ülküsel farklılıklar gibi faktörler, ulusüstü kimlik inşasını tam anlamı ile mümkün kılmamaktadır. Diğer bir ifade ile diaspora popülasyonunun varlığı o ülkede çok kültürlülük sorununu ortaya çıkarmakta ve bu durum ulus devleti yıpratıcı bir sürece yönlendirmektedir.

Her millet az veya çok ölçekli mekânsal yayılıma uğramış diasporalara sahiptir. Bu sebeple tüm milletin aynı devletin tanımlanmış sınırları içerisinde varlığını sürdürmesi oldukça güçtür. Bunun farkında olan modern devletler en azından mevcut tanımlanmış sınırları içerisinde var olan nüfusundan yeni bir ulus inşa etme sürecine girmiştir. Ancak bu mücadele ayrılıkçı etnik grupların (Kanada Québec’ler ve İspanya’da Bask’lar gibi) bağımsızlık girişimleri sebebi ile pek de kolay olmamaktadır.

Devletin çok etnikli sosyolojik yapısından kaynaklanan sorunlar hatta çatışmalar, ulusal bütünlüğü ve sınırları tehdit edecek düzeye ulaşabildiğinden dolayı hükümetlerin çözümüne zaman harcamak oldukları bir sorundur. Her etnik grup devlet içerisindeki konumunu güçlendirmek amacı ile bir siyasi parti içerisinde yer alma ya da parti kurma, diğer devlette yaşayan diasporası ile bağlantıya geçme, lobi faaliyetleri gibi etkinlikler gerçekleştirebilir. Burada etnik grup açısından nihai hedef kendilerini bir arada tutan ulusal kimliklerine sahip çıkmaktır. Diaspora ile ana ülkesindeki toplumu arasında toplumsal kimliğin sürdürülebilmesinde, internet ve sosyal ağlar önemli rol oynamaktadır.

Devletler açısından işgal sonrasında işgal edilen topraklarında yaşayanlar, yerli halklar, zorunlu veya gönüllü göçmenler, diaspora durumunda olanlar; zamanla etnik (kültür), dil, tarih gibi ortak özellikler göstermeleri, kimlik bilincine sahip olmaları ve kendi aralarında sürekli sosyo-ekonomik ilişkilere dayalı stabil bir birlik teşkil etmeleri, aynı gettolarda yaşamalarına bağlı olarak birliktelik sağlamaları durumunda azınlığa dönüşebilirler. Devletler azınlıklar konusunda göç ettirme, kırıma uğratma, segregasyon, asimilasyon ya da entegrasyon gibi uygulamalar ile sorunu çözmeye çalışmaktadırlar.

8. KÜLTÜREL EPİSTEMOLOJİ

Yaratılıştan itibaren insan yaşadığı coğrafyayı gözlemlemiş, gördüklerinin nedenleri ve sonuçları üzerine yorumlar yaparak gözlemlediği olay üzerine bilgi üretmeye başlamıştır. Söz konusu bilgiler uygulamalar ile birleştirilerek kültürlerin üretilmesine ve binlerce yıl boyunca aktarılmasına sebep olmuştur. Böylece kültür, bilgiye insani ve duygusal bir boyut katarak bilginin algılanma, gerçek yaşamda uygun şekilde kullanılma biçimini güçlendirmiştir. Diğer taraftan kültür insanlığa bir sürekli yeni bir amaç sağlarken, bilgi de bu amacı gerçekleştirmek için araçlar (bilim, teknoloji) sunmaya devam etmektedir. Bu açıdan ele alındığında hem kültürün hem de bilginin özü itibari ile birbirine bağımlı insan deneyiminin şekilleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Her toplum kültürel bilgilerin üzerine yenilerini eklemiş ve böylece kültürel bilgiler toplumsal yaşamın varlığı ve sürekliliğinde önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla bilgi ve kültür tarihi içerisinde

birbirleri ile bağlantılı iki kavrama dönüşmüştür. Kültürel bir ürün olarak ele alınan bilgi, ilkçağlardan beri özellikle filozofların üzerinde düşündükleri bir konu olmuştur. Bilgi üzerine felsefi tartışmaları sistemleştiren ise Platon olmuştur ki bu sebeple bilgi felsefesinin yani epistemolojinin kurucusu kabul edilmektedir. Epistemoloji terimi Yunanca "epistēmē (bilgi, zihinsel hakimiyet) ve logy (bilim)" kelimelerinden türetilmiştir. Bilgi ediniminin incelenmesi olarak tanımlayabileceğimiz epistemoloji, neyin bilindiğini ve nasıl bilindiğini keşfetmeyi amaçlar. Tarihi süreçte bu amacı açıklayabilmek adına Rasyonalizm, Deneycilik ve Varoluşçuluk olmak üzere 3 epistemoloji türü ortaya çıkmıştır. Çoğu insan her üç epistemolojiyi bazen bir arada bazen de en azından birine odaklanır kullanır.

Kültür, bilgiye insani, duygusal bir yön katarak bilginin algılanma ve kullanılma biçimini zenginleştirir. Bu açıdan ele alındığında hem kültür hem de bilgi, birbirine kapsayıcı ve bağımlı olan insan deneyiminin biçimleridir. Bu durum kültür ve bilgi arasındaki mutlak ilişkiyi ifade etmektedir. Bilginin kültürler tarafından nasıl üretildiğinin incelenmesi kültürel epistemoloji (cultural epistemology) olarak ifade edilir. Kültürel epistemoloji, kültürel bilgi oluşturma süreçlerinin arkasında yatan kolektif anlayışı ve bilgiyle ilgili kültürel inançları anlamak için çalışır. Kültürel epistemolojide temel amaç, farklı kültürlerin etkilerini anlamak ve farklılıklarını bilmektir. Kültürel farkındalık, farklı kültürlerin iletişim veya iş birliği açısından bize nasıl yardımcı olabileceğini anlamamızı öğretir.

Kültürel epistemoloji ile ilgili temel bilgiler ve görüşler şu şekilde özetlenebilir;

- Kültürel epistemolojide farklı toplumlarda kültürel bilginin nasıl üretildiğinin, doğrulandığının ve aktarıldığının belirlenmesi kültürel faktörler sayesinde gerçekleşir.
- Kültürel faktörler bireylerin ve grupların etraflarındaki dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerini şekillendiren ve paylaşılan değerler, inançlar ve uygulamalar (ritüeller)dir.
- Kültürel faktörler, farklı toplumlarda geçerli bilgi veya gerçeğin ne olduğu konusunda önemli etkiler yaratabilir ve farklı epistemolojik çerçevelerin ve epistemik kültürlerin oluşmasına yol açabilir. Örneğin diğer ülkelerdeki insanların farklı yaşam tarzlarına sahip olduğunu ve işleri farklı şekilde yaptığını anlamak için yeterli kültürel bilgiye sahip olmak gerekir. Bu belirgin kültürel farklılıklar genellikle din, giyim tarzı, dil ve konuşma biçimini içerir. Farklı kültürel bilgileri edinebilmek için toplulukların kültürel uygulamaları ve inançları hakkında düzenli okumalar yapmalıyız. Böylece farklı bir etnik veya kültürel grubun bazı kültürel özellikleri, tarihi, değerleri, inançları ve davranışları hakkında bilgi sahibi olursunuz.
- Farklı epistemik kültürler, toplumsal epistemolojilerini etkileyen deneysel gözlem ve sözlü gelenekler gibi farklı bilgi edinme yöntemlerine öncelik verebilir, bireyin bakış açısını, referans çerçevelerini, sezgi ve hislerin kullanımını etkileyebilir ve bu sayede bildiklerimizi nasıl bildiğimizi belirler. Epistemik kültürlerin bilgi ve kültür arasındaki etkileşime yönelik kanıtlarına el yazması eserler, tüm sanat eserleri ve mimari yapılar, müzik ve müzik aletleri, dini semboller ve ritüeller, teknoloji örnek verilebilir.
- Kültürel inançlar da neyin bilgi sayılacağı, neyin öğretileceği ve öğrenileceği, nasıl öğrenileceği ve kimden öğrenmemiz gerektiği konusunda rehberlik eder.

9. SEMBOL KÜLTÜRÜ

Kültür, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve deneyimlerine anlam katan semboller, değerler, inançlar ve normların paylaşılan bir bütünlüğü ifade eder. Sembol (symbol), bir kavramı temsil eden bir kelime, nesne ya da eylemdir. Her toplum kültürel özelliklerini ifade ederken, aktarırken bazen maddi bazen de maddi olmayan bir unsur kullanır. Maddi olmayan unsurları barındıran semboller kimi zaman mistik kimi zaman eğlenceli kimi zamanda anlaşılması daha az enerji gerektirmelerinden dolayı tüm toplumlarda tercih edilmektedir. Semboller, bir kültür

tarafından aynı kültürün parçası olan diğer insanları tanımlamak ve bir kültürde birbirleriyle bağlantı kurmanın ve ilişki kurmanın bir yolu olarak kullanılır.

Sembolik kültür özü itibari ile kültürel değeri olan fiziki varlıkların yaratılışını, kullanımını, tüketimini ve ticaretini içeren maddi kültür ile zıt bir anlam içermektedir. Bu açıdan ele alındığında kültürel bir sembol, belirli bir kültürün ideolojisini belirten veya yalnızca bir kültür içinde anlam ifade eden fiziki bir tezahürdür.

Sembolik kültür (symbolic culture);

- kavramlar (iyi ve kötü),
- mitolojik unsurlar (tanrılar ve yeraltı dünyaları),
- toplumsal ürünler (folklorik unsurlar, din, dil, vaatler, işaretler, amblemler, bayraklar, jest ve mimikler, hayvanlar, spor ve sanat dalları)'den oluşan maddi olmayan kültürel unsurları ifade etmektedir.

Kültürel semboller,

- ve insan arasındaki ilişki insan tarihi ile var olmuş, tarih öncesi dönemlerden günümüze insanın olay, olgu ve nesnelere sembolleştirme eğilimi değişmemiştir.
- Aynı inançları paylaşan bir grubun, o sembolün deneyimine dayanarak birbirlerini tanımlamasını sağlar.
- Aynı zamanda dini, felsefi ve mitolojik boyutları ile bir toplumun yaşantısını belgeler niteliktedir.
- Kültürel sembollerin toplumsal aidiyet duygusunun yaratılmasındaki işlevi, bir topluluğun kendini ulus olarak tanımlaması ve ortak değerleri ve anlamları paylaşarak aktarması ile ilişkilidir.
- Toplumlarda değerlerin, inançların ve geleneklerin görsel temsilleri olarak önemli bir rol oynar.
- Basit imgeler aracılığıyla karmaşık fikirleri ve duyguları ileterek bir kültürün özünü kapsar. Kültürel semboller kavramsal bilginin parçalarının birleştirilmesinde insan hafızasında yer edinmesinde çok etkilidir.

En eski mağara resimlerinden çağdaş dijital sanata kadar, insanlar deneyimlerini temsil etmek ve fikirlerini ifade etmek için semboller kullanmışlardır. Antik medeniyetlerde, semboller genellikle manevi veya dini öneme sahipti. Örneğin Antik Mısır'daki ankh, yaşamı ve ölümsüzlüğü sembolize ederken, Çin kültüründeki Yin-Yang sembolü zıtlıkların dengesini temsil ediyordu. Bu semboller kültürel kimliğin ayrılmaz bir parçasıydı ve heykeller, çanak çömlekler ve duvar resimleri gibi çeşitli sanat formlarına dokunmuştu. Bugün bu sembollerden bazıları, zaman ve mekân boyunca inananları birbirine bağlayan dilsel engelleri aşan görsel bir dil görevi görmektedir. Kültürel semboller, duyuların dışında anlatılarda da kendini göstermektedir. Mitolojik metinlerde, kutsal kitaplarda, efsanelerde, masalarda, halk hikayelerinde ölümsüzlüğü, kötülüğü, şekil değiştirmeyi, tekrar tekrar yaşamayı sembolize eden "yılan" figürü yer almaktadır. Kültürel sembollerin toplumsallığı yansıtan alanlarından bir tanesi de o ulusun mimarisi ve mimari eserlerdir. Mimari eserler tarih boyunca var olduğu coğrafyada kültürel bir sembol olarak değer kazanmıştır. Örneğin Eyfel Kulesi Fransa'nın ve Paris şehrinin kültürel bir sembolüdür.

Ancak her toplumda aynı sembol aynı anlamı taşımayabilir ve farklı bir sembol ile ifade edilebilir. Bu nedenle belirli bir kültürün bir şeyi nasıl sembolize edeceğini varsaymak imkansızdır. Semboller, ait oldukları kültürün gözleriyle en iyi şekilde anlaşılabilir veya yorumlanabilir, aksi takdirde benzersiz önemlerini kaybedebilirler. Örneğin kel kartal Amerika Birleşik Devletleri'nde güç, kudret ve özgürlüğü temsil ederken birçok Asya kültüründe ise ejderha güç ve bilgeliği temsil eder.

10. ÜRETİM KÜLTÜRÜ VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ

“Kültürel üretim (cultural production)”, üreticiler arasındaki ilişkiler ağı içinde, iş birliği, çatışma ve rekabetten etkilenen kültürel ürünlerin yaratılmasını ifade eder. Kültürel üretimde birey / toplum ve kültür endüstrisi etkin rol oynar. Teknoloji, yasa ve düzenleme, örgütsel biçim, endüstri yapısı, kariyerler ve pazarlar gibi faktörler ise kültürel ürünlerin üretimi, dağıtımını ve kabulünü etkilemektedir. Bu kapsamda kültürel bir eser nerede ve ne zaman ortaya çıkmıştır? Hangi yasal, ekonomik ve politik güçler onu yönetir ve kısıtlar? Toplumdaki güç ilişkilerini nasıl ifade eder? Neden ve kim tarafından üretilmiştir? Kim tüketir ve sahiplenir ve hangi nedenle? Bu soruların cevaplanması, kültürü şekillendirmede yer alan ve kültürel üretimlerin sahip olacağı etkileri belirleyen farklı güçlerin farkındalığını teşvik eder.

Kültür endüstrisi bağlamında teknoloji, insanların ve kurumların iletişim kurma yeteneklerini artırdığı araçları sağlarken, iletişim teknolojisindeki değişiklikler sanat ve kültürde kökten istikrarsızlaştırma ve yeni fırsatlar yaratmada etkili olmuştur.

Fikirleri, sembolleri ve yaşam biçimlerini aktaran tüketim malları yani kitaplar, dergiler, multimedya ürünleri, yazılımlar, kayıtlar, filmler, videolar, bilgisayar oyunları, görsel-işitsel programlar, el sanatları, mimari yapılar ve moda gibi her türlü unsuru, olayı ve aktiviteyi içeren tüm bu kültürel üretimler toplumda sürdürülen değerleri, anlatıları ve inançları temsil eder ve kuşaklar arasında aktarımı sağlar. Kültürel üretim, paylaşılan anlatılar aracılığıyla toplumsal kimlikleri şekillendirmede ve topluluk değerlerini teşvik etmede hayati bir rol oynar.

Kültürel üretimin nihai amacı tüketim kültürünün ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaktır. Üretilen mal ve hizmetlerin gereksinim, istek ve beklentileri karşılamaları amacıyla insanlar tarafından kullanılması tüketim (consumption) olarak ifade edilir. Popülasyonun sürekli artması, gereksinim, istek ve beklentilerin çeşitlenerek sınırsızlaşması tüketimin kültürel boyutta ele alınmasını gündeme getirmiştir. Bu durum tüketim kültürü (consumption culture) kavramı ile açıklanmaktadır. Tüketim kültürü, tüketicilerin çoğunlukla faydacı olmayan, statü arama, başkalarıyla arasında fark meydana getirme ve yenilik arama gibi amaçlarla mal ve hizmetleri tutkuyla arzuladıkları, peşine düştükleri, elde etmeye çalıştıkları bir kültüre karşılık gelmektedir. Tüketim kültürü, özü itibari ile para şeklinde var olan sermayenin üretim süreci sonucunda meta sermayesine dönüştürülmesi ve tüketime sunulması ile ortaya çıkan kapitalizm temelli bir kavramdır.

Tüketim, kapitalizm temelli modern toplumlarda daha çok toplumsal statünün ve kimliğin bir göstergesi haline gelmiş, bağımlılığa dönüşmüş, kitle iletişim araçları tarafından sunulan reklamlar ile yaşantımızın her anı göz önüne sergilenen moda ürünler ve yeni yaşam tarzları bu eğilimi meşrulaştıran araçlar olmuşlardır. Bu süreçte özellikle gençler, kitle iletişim araçları vasıtasıyla tüketicilere ulaştırılan ürünlerden ve hizmetlerden en çok etkilenen toplumsal kesimi oluşturmuştur. Kapitalist sistemde tüketim önemlidir. Sistemin devamı açısından özellikle mal ve hizmetin çeşitliliği ve sürekli tüketimi hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı tüketimi sürekli artırmak ve canlı tutmak için çeşitli faaliyetler yapılır. Kentleşme, kitle iletişim araçları, reklamlar, moda, alışveriş mekânları tüketim kültürünü yaygınlaştıran faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne tuhaftır ki tüketim kültürü hem mal ve hizmet üretiminin yoğun olduğu Batı ülkelerinde hem de hem de yeteri kadar üretemeyen toplumlarda mutlak bir olgu olarak yaşanmaktadır. İnsanlar artık tüketimi bir yaşam şekli olarak benimsemiş ve tüketim aracılığıyla kendilerini ifade etmeyi amaçlamaktadır. İnsanlar anlık tatmin arayışına yönelmekte, toplumsal statülerini göstermek için lüks ürünleri tercih etmekte ve bu sebeple sürekli olarak yeni ürünler satın alma eğilimi göstermektedirler. Tüketim kültürü, çevresel, ekonomik ve sosyal etkilere sahiptir. Çevresel olarak, artan tüketim miktarı çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi sorunlara yol açar. Ekonomik olarak, bireysel ve toplumsal düzeyde borçlanma ve finansal sorunlar ortaya

çıkabilir. Sosyal olarak, değerlerin değişmesi ve maddi kazanç odaklılık, sosyal bağları zayıflatabilir ve toplumsal eşitsizlikleri artırabilir.

Tüketim toplumunun en belirgin özelliği, bireylerin ihtiyaçları için tüketmek yerine tüketimin kendisinin bir amaca dönüşmesidir. Diğer bir ifade ile tüketmek için tüketiyor olunmasıdır. Tüketim toplumu ve kültürünün oluşumunda kapitalizme hizmet eden kültür endüstrisi önemli rol oynar. Kültür endüstrisi için temel düşünce “kar elde etmek amacı ile tüketildiği için üretmek, üretildiği için tükettirmek” iken birey için “ne kadar tüketirsem o kadar mutlu olurum (hedonizm)”dur.

Gelecekte tüketim kültüründe sürdürülebilirlik, dijitalleşme ve minimalist yaşam tarzı gibi yönelimlerin öne çıkması beklenmektedir. İnsanlar çevreye duyarlı ürünleri tercih edecek, dijital platformlardan daha fazla alışveriş yapacak ve minimalist bir yaşam tarzını benimseyebileceklerdir.

11. KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ

Kültürün bir endüstri haline geldiği düşüncesi ile 1923 yılında kurulan Frankfurt Okulu'nun temsilcilerinden Max Horkheimer (1895-1973) ve Theodor W. Adorno (1903-1969) tarafından ifade edilmiş bir kavramdır. Her ikisinin de amacı, kendisini sürekli canlı tutabilme isteği ile kapitalizm tarafından kültürel unsurların (edebiyat, müzik, sahne sanatları, fotoğrafçılık, müzeler ve galeriler, sinema (Hollywood), radyo, televizyon, bilgisayar oyunları, basın (dergiler), sosyal ağlar (youtube, instagram, facebook), reklamcılık) metalaştırılarak alınıp satılabilir hale getirilmesinin nedenlerini ve sonuçlarını gündeme getirmektir. Kavramı 1947 yılında yayımladıkları “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı kitaplarında kullandılar. Onlara göre kültür endüstrisi (culture industry); kendiliğinden gelişmeyen, standartlaştırılan, kasıtlı olarak tüketicisini belirleyen, kitlelere verilmek üzere üretilen ve hedef kitlelerce tüketilen, bireyler üzerinde edilgenleştirici etkiye sahip, aslında gerçekte var olmayan bir kültür üretmektedir.

Kültür endüstrisinin mimarı ve kültürel unsurları metalaştıran güç varlığını ve etkisini her daim korumak isteyen kapitalizm, üretilen kültürel unsur standartlaştıran kitle iletişim araçları, üretilen kültürel unsurun yayılmasını sağlayan reklamlar ve üretilen kültürel unsurun satılarak tüketilmesini sağlayan aracı acentalardır. Bu sebeple kitle iletişim araçları, reklamlar ve aracı kurumlar kültür endüstrisinin en önemli araçları durumundadır. Kültür endüstrisi ve kendisine has araçları tarafından bireyler düşünmekten uzaklaştırılmakta, üretilen kültürel unsurlar ile yapay haz ve mutluluklar sunulmaktadır. Bu durum toplumların yeni kültür üretmelerini engellemektedir. Aynı zamanda kültür endüstrisi için birey özne değil ürettiği kültürel unsurları tüketen bir nesne durumundadır. Kültür endüstrisinin öznesini para (kar elde etme) oluşturmaktadır. Bu sebeple metalaştırabileceği kültürel ürün üretmeye odaklanır. Ürettikçe büyüyen kültür endüstrisinin günümüzde ulaştığı yapı ve büyüklük, istihdam, ciro ve brüt katma değer diğer endüstriler ile boy ölçüşecek düzeye ulaşmıştır. Bu doğrultuda kültür endüstrisi temsilcileri, yüz milyonlarca tüketicinin aynı ihtiyaçlarını sayısız satış merkezinde karşılamak için kaçınılmaz şekilde yeniden ve kesintisiz üretim talep ettiğini iddia etmektedirler. Diğer bir ifade ile üretimin artmasını aslında tüketicilerin istediğini düşünmektedirler. Neticede az sayıda üretim merkezi ile geniş bir alana yayılmış satış merkezi arasındaki teknik karşıtlık, kontrol sahibi olanlar tarafından örgütlenmeyi ve planlamayı önemli kılmaktadır.

Kültür endüstrisi ile yaratılan ihtiyaçlar insanları manipüle ederek, var olan düzene uymaya zorlayarak, bireyleri kapitalist sistemin içine çekmektedir. İnsanı edilgen bir şekle dönüştürerek kendisine mahkûm etmektedir. Bu esnada reklamlar ile insanlara olmaları gereken ideal insan

sunulur. Hayatın nasıl daha iyi ve kaliteli yaşanacağına dair anlatılar, insanların kendilerini nasıl görmeleri gerektiğine dair örneklemeler yapılır. İnsanların mutluluğu, duyumları, tatminleri, güzel ilişkileri öne sürülür ve insanlara neleri alıp kullanarak hayatlarını düzenlemeleri gerektiği açıklanır. Tam anlamı ile insan bu süreçte pasivize edilmektedir.

12. SİBER KÜLTÜR

Hemen herkes Arnold Schwarzenegger'in "Terminatör" adlı filmini izlemiştir. Filmdeki terminatör benzeri bir organizma bedenen gerçek olabilir mi? Ya da oluşturulabilir mi? Ya olursa ne olur? Sibernetik ler dünyayı ele geçirebilir mi? İnsanlığın sonu mu gelir? Peki insan bu noktaya nasıl geldi?

Doğa ve insan, insan ve makine gibi kavramlara ait sınırların ortadan kalktığı, cyborglerin ve terminatörlerin sokaklarda dolaştığı veya çıkarlar doğrultusunda kullanılabilirdiği bir dünya tasavvur ettiğimizde kültür ve etik kavramları adeta ikinci plana düşmektedir ya da önemi daha da artmaktadır (bakış açımıza göre değişir).

"Siber organizma (cyber organism)"lar olarak ifade edilen internet, basın, medya, cep telefonları, bilgisayar, yazılım, sosyal ağlar, klonlama, yapay organlar, yapay manzaralar, robotlar, cyborgler, transgenik organ nakli gibi unsurlar 21. Yüzyılda insanı, toplumu ve kültürleri etik kapsamında etkilemekte, değiştirmekte ve bağımlı kılmaktadır. Doğal ve yapay, normal ve anormal iç içe geçmekte, hangisinin olması gerektiği noktasında insanların zihinleri bulanıklaştırılmaktadır. Her şey ve her süreç insanın iradesi dışında yaşamına eklenmekte, adeta insanın yaşamını kendi istekleri doğrultusunda durağanlaştırmakta hatta sabitlemektedir. Diğer bir ifade ile siber organizmalar insani, toplumsal ve devlet sınırlarını aşındırmakta, duyguları ve anlamları değersizleştirmekte hatta tekrar yapılandırmaktadır. Böylesine bir sanal dünya ve sanal kültürü "siber dünya (cyber world)" ve "siber kültür (cyber culture)" olarak karşımıza çıkmaktadır. Siber dünya sunduğu siber kültür ile insanı ve kültürünü tekrar üretmek için mücadele etmektedir. Bu bilinmesine karşın bilginin ve hızın ön planda olduğu 21. Yüzyılda hemen her insan bir şekilde interneti kullanarak, siber dünyaya bağlanır, etkileşim kurar ve alışverişten bilgi edinmeye, film izlemekten sohbet etmeye, sahte kimlik hatta cinsiyet oluşturmaktan oyun oynamaya ve siyasi tartışmalara sayısız çeşitli aktiviteler gerçekleştirir. Web siteleri, sosyal medya, çevrimiçi mağazalar ve hatta bunlara erişmek için kullandığımız cihazlar bile bu sanal gerçeklik ortamına dahildir. Söz konusu cihazlar sebebi ile sürekli izleniyor ve dinleniyor durumdayız. Hatta sağduyu, saygı, etik, mahremiyet gibi duyguları kaybediyoruz. İnsan, internetin sunduğu olanaklar ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda oluşan siber dünyadan kendisini alı koyamamaktadır.

Siber dünyada siber organizmaların bitmek tükenmek bilmeyen çabası ırk, cinsiyet, cinsellik ve kimlik kavramları üzerinde bulanıklaştırıcı bir rol oynamakta, anlamsızlaştırmaya çalışmakta hatta bu kavramlara ilişkin dini görüşlere meydan okumaktadır. Adeta teknoloji ile kültürel kimlikler karışmakta, çıkmaza dönüşmektedir. Siber organizmalar kimliklere ve cinsiyetlere ait kabulleri sarsmak amacı ile bu organizmaları ellerinde bulunduran güçler için bir araca dönüşmüş durumdadır. Hatta güç sahipleri tarafından insansız dünya!, etik sınırları olmayan bireysel ve toplumsal yaşam! Gibi düşünceler siber organizmalar aracılığı ile sanal gerçeklik ortamlarında dolaşıma sokulmaktadır. Bu durum siyasi coğrafya, kültürel coğrafya ve sağlık coğrafyası gibi disiplinler tarafından 21. Yüzyılın başından itibaren sıkça konu edinmeye başlamıştır.

---

² Siber Dünya (Cyber world): Terim ilk olarak 1982'de Amerikalı-Kanadalı yazar William Gibson tarafından Omni Dergisi'nde yayınlanan bir hikâyede ve ardından Neuromancer adlı kitabında kullanıldı. Bu bilimkurgu romanında Gibson, siber uzayı "yapay zekalı varlıklarla dolu bir dünyada bir bilgisayar ağının yaratılması" olarak tanımladı.

Siber dünya, siber organizmalar ve siber kültüre ilişkin açıklamalar hatta saldırılar rahatsızlık uyandırıcı düzeye ulaştığından dolayı sebep oldukları tehlikeyi en aza indirebilmek için ortaya konan anti çabalar siber güvenlik kavramını ortaya çıkarmıştır. “Siber güvenlik (cyber security)”, internet bağlantılı cihazları ve hizmetleri bilgisayar korsanları, spam gönderenler ve siber suçlular tarafından yapılan kötü niyetli tüm siber saldırılardan korumak için kullanılan korumayı ifade etmektedir. Siber güvenliğin temel amacı, kurumsal tüm varlıkları hem dış hem de iç tehditlerden ve doğal afetler nedeniyle oluşabilecek kesintilere karşı korumaktır. Siber güvenlik açısından kişisel verilerin korunması mutlak önem arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürün bir varlık, olgu ve toplumsal dönüşüm süreci üzerindeki etkisinin incelenmesi ifade eden kültürel coğrafya; kültürün sadece kitaplar, müzik ya da filmler gibi metinsel veya sanatsal ürünler olarak değil, post modern dünyada diğer kültürlere katılmanın, onları anlamlandırmanın ve onlarla ilişki kurmanın dinamik yolları olarak anlaşıldığı disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Bu kapsamda kültürel coğrafya çalışmaları bireyde eleştirel düşünmeyi ve çevredeki toplumsal, politik ve akademik tartışmalara müdahale etme yeteneğini geliştirir. Kim olduğumuza ve paylaştığımız dünyaya dair anlayışımızı şekillendirir.

Günümüzde ırk, sınıf, cinsiyet, feminizm, gençlik, ulus, tüketim, günlük yaşam, kültürel endüstri, popüler medya, yapay zekâ, siber dünya, çevre, ... gibi çeşitli konuların kültürel yönlerini kültürel coğrafya ele almaktadır. Bu açıdan araştırmacılara ve okuyucularına kültürel uygulamalar, kimlikler ve gücü analiz etme hususlarında farklı bakış açıları sağlamaktadır. Bir taraftan “Toplum 5.0”ın tartışıldığı diğer taraftan belirtilen konuların içerisine hapsedilmiş insanların var olduğu bir ortamda hangisinin daha önemli ya da yıkıcı veya onarıcı bir güç olacağını zaman gösterecektir. Sonuç itibari ile kültürel coğrafyada 20. Yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan dönüşüme bağlı olarak yeni araştırma alanlarının ve ilgili kavramların akademik çalışmalarda daha fazla ele alınması ve tartışılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aytaç, Ö., (2007). Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(17), 199-226.
- Çatalbaş, A. Ü. (2023). Latin Amerika’da Fetih, İsyân ve Ölüm: Sömürgecilik Döneminde İspanyol Yönetimi ve Yerli Mücadeleleri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 16, 179-200.
- Haviland, W. A., Harald, E. L. And others, (2008). Kültürel Antropoloji. (Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarioğlu), *Kaknüs Yayınları No:143, Sosyoloji No:3, İstanbul: 120.*
- Kaya, İ., (2014). Coğrafi Düşünce Mekân Tartışmaları. *Posseible*, 2(4), 1-13.
- Kayserili, A., (2010). Carl Ortwin Sauer ve Kültürel Coğrafya. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24, 177-190.
- Mitchell, D., (2005). “Landscape”, *Cultural Geography A Critical Dictionary of Key Concepts*, (Edt: David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, Neil Washborne), I.B. Tauris C. Ltd., London, 49.
- Morris, D., (2004). *The Sense of Space (Mekân Duygusu)*. New York Eyalet Üniversitesi Yayınları.
- Smith, P. S., (2001). *Doing Cultural Geography*. London: Sage Publications.
- Tezcan, M., (2008). *Kültürel Antropoloji*, Maya Akademi Yayınları, Ankara: 5.
- Tomlison, J., (2004). *Küreselleşme ve Kültür*, (Çev.: Arzu Eker), *Ayrıntı Yayınları No:424, İnceleme Dizisi No:192, İstanbul: 33.*
- Yenişehirlioğlu, A. F. vd., (2019). *Kültür Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2299, Eskişehir.

İnternet Kaynakçası

<https://medyaveiletisim.kulup.tau.edu.tr/kultur-endustrisi/>